

Sekce justiční a legislativní
Odbor insolvenční a soudních znalců
Adresa: Vyšehradská 16, 128 10 Praha 2
Web: www.justice.cz
oins@msp.justice.cz

tel. č.: 221 997 381
e-mail:

Úvod

Účelem tohoto stanoviska je zvýšení právní jistoty postupů zúčastněných subjektů při likvidaci biologického materiálu v rámci vedeného trestního řízení.

Důvodem přijetí tohoto stanoviska jsou poznatky, které Ministerstvo spravedlnosti zjistilo v rámci svého postavení jakožto ústředního orgánu státní správy pro soudy, státní zastupitelství a znaleckou činnost.

V rámci uvedených činností byla zjištěna rozdílnost postupů a metodologických přístupů při nakládání s biologickým materiálem v rámci trestního řízení, která vnáší právní nejistotu do práv a povinností subjektů na řízení se podílejících. Příčiny rozdílnosti aplikační praxe byly identifikovány zejména v nedostatečné akcentaci právní povahy biologického materiálu a jeho role a významu v rámci trestního řízení ze strany dotčených subjektů.

Právním názorem vysloveným v tomto stanovisku se bude Ministerstvo spravedlnosti řídit v rámci plnění úkolů ústředního orgánu státní správy, tj. zejména v rámci dohledu nad činnostmi znalců a znaleckých ústavů.

Obsah stanoviska

1. Vlastnické právo k biologickému materiálu

Lidské tělo a jeho části nemohou být ze své povahy věcmi ani jinými předměty majetkových práv (*res extra commercium*), a to ani po jejich oddělení. Lidské tělo, včetně jeho částí, představuje specifický (*sui generis*) předmět soukromého absolutního osobnostního práva podle

§ 92 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „NOZ“).

Podle § 493 NOZ „*Lidské tělo ani jeho části, třebaže byly od těla odděleny, nejsou věci.*“

Věcí v právním smyslu tedy není člověk, ani jeho mrtvé tělo, ani části lidského těla, ať už byly od těla odděleny

za života člověka nebo po jeho smrti. Na lidské tělo ani jeho části proto nelze použít ustanovení o věcech. [David, O.; Kindl, Tomáš. In: Švestka, J.; Dvořák, J.; Fiala, J. a kolektiv. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1 až 654). Praha: Wolters Kluwer, 2014, 1736 s., komentář

k § 493. ISBN 978-80-7478-441-5]. Z tohoto důvodu nemůže být lidské tělo ani jeho části předmětem vlastnického práva.

Podle § 111 NOZ „*Člověk, jemuž byla odňata část těla, má právo dozvědět se, jak s ní bylo naloženo. Naložit s odňatou částí lidského těla způsobem pro člověka nedůstojným nebo způsobem ohrožujícím veřejné zdraví se zakazuje. Odňatou část těla člověka lze za jeho života použít k účelům zdravotnickým, výzkumným nebo vědeckým, pokud k tomu dal souhlas.*

K použití odňaté části těla člověka k účelu svou povahou neobvyklému se vyžaduje jeho výslovný souhlas vždy. O tom, co má původ v lidském těle, platí obdobně to, co o částech lidského těla.“

Podle § 112 NOZ „Člověk může přenechat část svého těla jinému za podmínek stanovených jiným právním předpisem [konkrétně zákonem č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon), zákonem č. 296/2008 Sb., o lidských tkáních a buňkách a zákonem č. 373/2011 sb., o specifických zdravotních službách (krevní transfuze)]. *To neplatí, jedná-li se o vlasy nebo podobné části lidského těla, které lze bezbolestně odejmout bez znecitlivění a které se přirozenou cestou obnovují; ty lze přenechat jinému i za odměnu a hledí se na ně jako na věc movitou.*“

2. Nakládání s biologickým materiálem

Z výše uvedených jiných právních předpisů pak zároveň vyplývají limity práva lidí disponovat vlastním tělem i kontroly nad odděleným biologickým materiálem, který pochází z těla (Holčapek, T.; Šustek, P. In: Švestka a kol., op. cit., komentář k § 112).

Podle § 113 občanského zákoníku „Člověk má právo rozhodnout, jak bude po jeho smrti naloženo s jeho tělem. *Provést pitvu nebo použít lidské tělo po smrti člověka pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům bez souhlasu zemřelého lze jen, pokud tak stanoví jiný zákon.*“

Takovýmto zákonem je např. zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád (dále jen „**TrŘ**“), podle jehož

§ 115 „*Vznikne-li podezření, že smrt člověka byla způsobena trestným činem, musí být mrtvola prohlédnuta a pitvána.*“ V tomto případě se jedná o tzv. pitvu soudní podle § 88 odst. 1 písm. c) zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.

Dalším takovým zákonem je samotný zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, podle jehož § 79 upravuje úkony na těle zemřelého, mezi něž patří pitva, včetně odběru biologického materiálu. Ustanovení § 80 a násl. tohoto zákona taktéž upravuje nakládání s tělem zemřelého a částmi odebranými z těla zemřelého.

3. Lhůty pro likvidaci biologického materiálu

Z hlediska trestního práva je biologický materiál pramenem důkazu, ze kterého je procesně přípustným způsobem získáván důkaz, který je relevantní pro trestní řízení. Je obecnou vlastností pramene důkazu, že bezpodmínečně nemusí být k dispozici po celé trestní řízení (přiměřeně srov. právní úpravu neodkladných či neopakovatelných úkonů v trestním řízení). Vzhledem k rozmanitosti vlastností pramenů důkazů není nakládání s nimi ani jejich případný

zánik právem explicitně regulován. To však neznamená, že by nakládání s prameny důkazů bylo zcela právem opomenuto, neboť možnosti a limity dispozice s prameny důkazů vyplývají ze zásad trestního řízení a případně podle jejich povahy také ze zvláštních právních předpisů.

Biologický materiál odebraný při pitvě sám o sobě tedy není důkazem v trestním řízení, jedná se pouze o pramen důkazu. Za důkaz se pak považuje poznatek z něho získaný a zachycený např. v pitevním protokolu či znaleckém posudku (§ 105 odst. 4 a § 115 TrŘ). Samotný biologický vzorek standardně nemůže být stejně jako tělo oběti součástí trestního spisu s ohledem na jeho povahu (část lidského těla) a nutnost dodržovat při jeho skladování speciální podmínky tak, aby nedošlo k jeho znehodnocení.

Konkrétně v případě stanovení lhůty pro likvidaci biologického materiálu je třeba vycházet z obecných principů založených čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práva a základních svobod a čl. 40 odst. 3 a 4 Listiny základních práv a svobod, tedy práva na spravedlivý proces, především práva na obhajobu.

Obviněný má právo, aby mu byl poskytnut čas a možnost k přípravě obhajoby a aby se mohl hájit sám nebo prostřednictvím obhájce. Tato zásada je pak dále vyjádřena v § 2 odst. 13 TrŘ, podle něhož *„Ten, proti němuž se řízení vede, musí být v každém období řízení poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby (...): všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny mu umožnit uplatnění jeho práv.“*

Základní práva obviněného stanovuje § 33 TrŘ a tím v podstatě vymezuje jeho právo na obhajobu zakotvené v čl. 40 odst. 3 a 4 Listiny. Obviněný má mimo jiné právo se vyjádřit ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu a k důkazům o nich, není však povinen vypovídat. Může uvádět okolnosti a důkazy svědčící k jeho obhajobě, činit návrhy a podávat stížnosti a opravné prostředky.

Z práva obhajoby navrhnout a vyhledávat důkazy vyplývá, že pokud je to možné, musí být obviněnému umožněno nechat examinovat biologický materiál znalcem podle své volby. Naopak z něj nevyplývá právo s ním disponovat po celou dobu trestního řízení. Biologický materiál odebraný při pitvě sám o sobě totiž není důkazem v trestním řízení, jedná se jen o pramen důkazu. Za důkaz se pak považuje např. pitevní protokol či znalecký posudek (§ 105 odst. 4 a § 115 TrŘ).

Orgány činné v trestním řízení v rámci své poučovací povinnosti musí obviněného před aktivním znehodnocením pramene důkazu poučit o tom, že může realizovat své právo vyhledávat důkazy z tohoto konkrétního pramene důkazu pouze do konkrétní doby rozhodné pro jeho znehodnocení (§ 2 odst. 13 TrŘ). Je pak věcí obviněného, resp. strategie obhajoby, zda tohoto práva využije, či nikoli. Jakmile však bylo umožněno obviněnému důkazy z biologického materiálu získat, došlo ve vztahu k tomuto prameni důkazu ke konzumaci práva obviněného na obhajobu. Případným následným znehodnocením (skartováním) tohoto materiálu pak již nemůže být zasaženo do jeho práva na obhajobu. Ke splnění zmíněné poučovací povinnosti musí znalec či znalecký ústav poskytnout orgánům činným v trestním

řízení potřebnou součinnost v podobě aktivní notifikace záměrů ohrožující či porušující důkazní hodnotu pramene důkazu, zejména jeho likvidace, a to s dostatečným (zpravidla několikaměsíčním) předstihem, aby mohl být pramen důkazu orgány činnými v trestním řízení v případě potřeby zajištěn a jeho znehodnocení tím zmařeno. Případným znehodnocením pramene důkazu v trestním řízení znalcem či znaleckým ústavem bez předchozí notifikace může dojít k porušení jeho povinností vykonávat znaleckou činnost řádně podle § 8 zákona o znalcích a tlumočnících.

K tomu je na místě pro úplnost dodat, že je na odpovědnosti orgánů činných v trestním řízení, aby obviněný mohl své právo řádně uplatnit, je-li to objektivně možné. Tedy orgány činné v trestním řízení mu obecně musí zajistit přístup ke všem důkazům či jejich podkladům, nevyjímaje odebrané vzorky biologického materiálu. Znalec či znalecký ústav jim však k plnění tohoto úkolu musí vytvořit adekvátní podmínky. Jakmile však obviněný své právo uplatní, případně se rozhodne toto své právo neuplatnit, je právo na obhajobu vůči tomuto konkrétnímu prameni důkazu naplněno, neboť mu byla poskytnuta možnost k přípravě obhajoby a vyhledání důkazů svědčících o jeho nevině.

4. Závěr

Lhůty pro likvidaci biologického materiálu mohou být různé a nelze je explicitně (matematicky) určit, což ani není žádoucí, neboť se odvíjejí od realizace práva na obhajobu a vyhledávací povinnost orgánů činných v trestním řízení. Délku lhůty si pak musí vyhodnotit vždy ten, kdo je oprávněn s biologickým materiálem nakládat, a to zejména s ohledem na to, zda bylo orgánům činným v trestním řízení a zejména obhajobě umožněno podrobit biologický vzorek zkoumání za účelem zajištění relevantních důkazů. To standardně vyžaduje ze strany znalce předchozí upozornění relevantních subjektů trestního řízení či alespoň orgánu činného v trestním řízení, že v konkrétním časovém období dojde k aktivnímu znehodnocení biologického materiálu. A to v takovém předstihu (standardně několikaměsíčním), aby mohlo být případně subjekty trestního řízení zabráněno zmaření objasnění relevantních skutečností a strany trestního řízení měly reálnou možnost vyhledat všechny relevantní důkazy. V takovém případě je pak na odpovědnosti stran, aby procesně předvídaným způsobem relevantní důkazy vyhledaly využitím důkazních prostředků a případně podle okolností postupem podle trestního řádu zajistily jejich řádné provedení v dalším řízení. Neučiní-li tak ani přes notifikaci záměru znalce znehodnotit pramen důkazu, nelze v případě likvidace pramene důkazu shledat na straně znalce žádné pochybení.

PRÁVNÍ POVAHA STANOVISKA

Toto stanovisko neobsahuje závazný výklad právních předpisů. Jedná se o prezentaci výkladu právních předpisů Ministerstvem spravedlnosti jakožto ústředního orgánu státní správy pro znaleckou a tlumočnickou činnost, která je činěna v souladu se zásadou dobré správy a služby veřejnosti za účelem posílení předvídatelnosti aplikační praxe a tím posílení právní jistoty adresátů zákona.